

Ю.В. КРИВИЦЬКИЙ

Юрій Віталійович Кривицький, кандидат юридичних наук, доцент, доцент Національної академії внутрішніх справ

ПРАВОВА РЕФОРМА: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ВИМІРИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ПРОБЛЕМИ

*У нас реформаторів – три сотні.
Реформи де? – напередодні¹.*

Перед кожною країною час від часу постає необхідність здійснення реформ у тій чи іншій сфері суспільного життя. Крім того, обов'язковими є такі етапи розвитку суспільства, коли виникає потреба в системних реформах, спрямованих на глибоку докорінну перебудову всіх сторін соціальної життєдіяльності. Така потреба може бути зумовлена різними чинниками, такими як духовний та інтелектуальний розвиток людства, зміна природних умов, науково-технічний прогрес, вплив світових процесів і міжнародних суб'єктів, зовнішня загроза тощо. Протягом ХХ ст. саме реформи, а не природний відбір, забезпечували інституційні та структурні зміни в більшості країн світу. Вони визнані найбільш оптимальним вектором прогресивного розвитку суспільства. Навіть докорінні перетворення здійснюються за допомогою комплексу реформ у всіх основних сферах суспільної дійсності².

Нині практично перед усіма державами світу постало завдання проведення суспільних реформ, зокрема правової, з метою переходу до моделі сталого розвитку. У контексті світової реформаційної тенденції перетворення постсоціалістичного суспільства, докорінні зміни правовідносин, підвищення уваги до прав і свобод людини та громадянина, потреби зміцнення й збереження Української держави зумовили правову реформу як об'єктивну реальність. Так, правова реформа є актуальною категорією юридичної науки, що перетворюється на оціночне поняття, за допомогою якого слід вимірювати сутність і значення здійснюваних прогресивних змін у галузі правового розвитку України в цілому, об'єднувати в єдине ціле все, що реалізується в цій сфері як у центрі, так і на місцях. Наразі Україна залишається у статусі так званої перехідної держави, яка постійно проводить реформи або, що справедливіше, імітує їх здійснення та періодично змінює стратегічні орієнтири свого поступу, звертаючи на манівці, а по суті якісно й остаточно не перелаштовує зміст суспільних відносин³. З цього приводу М.І. Козюбра слушно зазначає, що, на жаль, правова реформа в Україні виявилася в останнє десятиліття значною мірою дискредитованою⁴. Іміджевих втрат зазнало поняття «реформа» в цілому у зв'язку з численними прикладами негативного впливу змін на суспільні відносини.

Тому особливого значення набуває дослідження теоретико-прикладних вимірів актуалізації проблеми правової реформи в сучасній юридичній науці, що й становить мету цієї статті. Для її успішного досягнення передбачається розв'язати такі завдання: по-перше, визначити причини та прояви важливості правової реформи для юридичної доктрини і практики праводержавотворення; по-друге, окреслити перспективні напрями осмислення методологічних, теоретичних і практичних аспектів правової реформи; по-третє, обґрунтувати положення про те, що остання є суттєвим фактором актуалізації вивчення низки інших державно-правових явищ.

Багатоаспектність природи правової реформи потребує теоретико-методологічного осмислення. Саме з цього приводу нині нагромадилися досить серйозні питання, від ефективного вирішення яких і залежить успішність здійснення правової реформи в нашій державі. Для характеристики правової реформи важливо визначити її місце в системі юридичних знань, окреслити її теоретичний образ і розкрити значення в загальному процесі пізнання державно-правових явищ і процесів. Завдання вітчизняної юридичної науки в галузі осмислення правової реформи полягає в тому, щоб узагальнити масив ґрунтовних знань, у якому мають знайти своє місце найбільш конструктивні ідеї та концепції, що пояснюють нововведення і зміни, які відбуваються в Україні. Вивчати правову реформу необхідно не лише в межах недалекого минулого та майбутнього, а й з погляду конкретно-історичного уявлення про багатоаспектні процеси, що відбуваються у правовій системі, а також з позиції того, яким чином це явище уявлялося в інших перехідні періоди розвитку державності та як воно сприймається нині. Завдяки таким зіставленням можлива переоцінка існуючих концепцій, але саме це й може допомогти з'ясувати істину. З'являється необхідність і перспектива ширшого використання при дослідженні правової реформи теоретико-методологічних розробок, створених ученими відмінних історичних епох, а також представниками різних галузей наукового знання, чисельність яких особливо збільшилася в перехідні періоди поступу державності⁵.

Правова реформа, що має кінцевою метою створення основ правової держави, покликана вирішити значне коло питань, від яких багато в чому залежатиме правове забезпечення економічного, політичного, соціального та культурного розвитку суспільства. Насамперед це проблеми забезпечення верховенства права

в усіх сферах суспільного життя, підвищення рівня правової культури населення, суттєве вдосконалення чинного законодавства, реформування судової системи, а також органів правопорядку⁶.

На думку Б.М. Топорніна, правова реформа передусім допомагає «зверити годинники», співвіднести правовий розвиток, усю юридичну практику з обраними ідеалами та принципами, реально оцінити досягнуте. Адже в кінцевому рахунку всі реформи слугують головному суспільному інтересу – благу людини, яка повинна жити в умовах гарантованих прав і свобод, високого рівня культури, науки та освіти, матеріальної забезпеченості, миру і безпеки⁷. Привертає увагу точка зору Б.В. Малишева про те, що правова реформа є одним із найефективніших та іноді чи не єдиним можливим способом забезпечення належного стану телеологічних зв'язків між актами законодавства, що надто важливо для правових систем держав перехідного типу, до яких, безумовно, належить і правова система України. При цьому словосполучення «правова реформа» вже тривалий час лідирує у рейтингу кількості згадувань у наукових і популярних юридичних виданнях. Часто його можна зустріти й у працях політологічного напрямку⁸.

На сучасному етапі розвитку соціально-гуманітарних наук реформаторство розглядається як міждисциплінарна, комплексна проблема суспільствознавства⁹, а реформа – міждисциплінарна сфера знань для таких наук, як соціальна філософія, соціологія, політологія, соціальна психологія, культурологія та інші¹⁰. У свою чергу, представники науки державного управління ведуть мову про загальну теорію реформ, що має зосередити увагу лише на суттєво важливих аспектах перетворення суспільних відносин як таких. Реформи слугують стратегічною програмою якісних змін у суспільстві та державі, що відображає ключові проблеми і намічає систему заходів для їх вирішення. У найрізноманітніших реформах спільним є два моменти: сутність реформи як специфічної форми перетворення суспільних відносин і технологія її проведення. Усе інше індивідуальне та неповторне, а тому має лише враховуватися при плануванні реформи, виборі форми прояву її змісту та організаційному наповненні технології здійснення реформи. Саме ці два аспекти (як свідчить історичний досвід) визначають результативність і невдачі: реформа є успішною, якщо перетворення (для певного суспільства) дійсно є реформою і якщо дотримується загальна для всіх реформ технологія їх реалізації. Значне різноманіття реформістських перетворень суспільства дає підстави вважати предметом загальної теорії реформ не специфіку реформ (мету, персональну ініціативу, історичний фон, зміст реформаційних дій), а їх організаційно-політичну форму, технологію здійснення, типологію та структуру. Самостійними предметами цієї теорії могли б стати також організаційно-правовий генезис реформування і «хвилі» реформування (в тому числі й на міждержавному рівні). Ці процеси до того ж взаємопов'язані вже тому, що в основу багатьох принципів реформ і нововведень покладено запозичення, що передбачає в низці випадків хвилеподібне поширення однотипових явищ у часі та просторі¹¹.

У свою чергу, у вітчизняній юридичній доктрині обґрунтовується новий комплексний науковий напрям на межі політичних та юридичних наук – теорія правових реформ – один із самостійних векторів пізнання закономірностей перетворення держави і права в перехідні періоди. Теорія правових реформ має всі ознаки самостійного комплексного наукового напрямку: предмет дослідження, методологічну базу, функції, зміст, особливості, зумовлені міждисциплінарним характером, хронологічні рамки, емпіричну основу і концептуальні засади. Заперечення правової реформи як особливого напрямку діяльності держави та інших уповноважених суб'єктів рівнозначне спростуванню ідей побудови демократичної, соціальної, правової держави, необхідності вдосконалення національної правової системи, підвищення ефективності правового регулювання, посилення охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина, гарантій їх безпеки. Правом так чи інакше оформлюються, закріплюються всі види державних реформ, але правова реформа має свої особливості та власний зміст, вона відображає, визначає правовий розвиток країни. Оформлення правом інших видів реформ не скасовує правову реформу як самостійне юридичне явище¹².

Співвідношення реформи та права дає можливість виокремити два напрями взаємодії. Один виражається у зміні самого права – підходів до його розуміння, системи форм (джерел) права, правових інститутів і методів регулювання. Інший вектор віддзеркалює міру правового забезпечення різних суспільних реформ, тобто правового опосередкування цілей, етапів і заходів певного перетворення. Це закони та інші правові акти, правозастосування, інститути охорони та захисту прав і законних інтересів суб'єктів права.

У найбільш абстрактному плані правову реформу описують в якості особливого соціального феномена, фрагмента правової дійсності стосовно зміни публічно-правових інститутів (О.І. Ющик); складової процесу демократичної трансформації українського суспільства (В.М. Селіванов); зміни норм-цілей системоутворюючих законів (Б.В. Малишев); форми проведення модернізації правової системи держави (Т.С. Подорожня); різновиду соціальної інженерної діяльності (О.О. Пучков) тощо.

Історіографічний аналіз загальнотеоретичних і галузевих юридичних праць дає змогу стверджувати, що правова реформа є предметом безпосереднього чи опосередкованого вивчення вітчизняних і зарубіжних дослідників: О.В. Бигича, В.Д. Горобця, С.А. Калініна, В.М. Кампа, А.М. Колодія, В.В. Копейчикова, В.В. Лемака, Я.І. Ленгер, Л.А. Луць, Н.Р. Нижник, Н.М. Пархоменко, Н.В. Пильгун, П.М. Рабіновича, Р.А. Рябцева, Ф.М. Сафіна, В.О. Сердюк, О.Ф. Скакун, В.І. Шакуна та ін.

Проблематика правової реформи є загальним тематичним напрямом низки наукових теоретико-практичних конференцій, круглих столів і наукових читань різного рівня та масштабу, зокрема: «Державно-правова реформа в Україні» (м. Київ, листопад 1997 р.); «Правові реформи України: досвід, проблеми, перспективи» (м. Київ, 29 квітня 2013 р.); «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, 17 жовтня 2014 р.); «Правові реформи в Україні: реалії сьогодення» (м. Київ, 29 жовтня

2015 р.); «Правова реформа в сучасних умовах: досягнення і перспективи» (м. Київ, 26 лютого 2016 р.); «Правова реформа: концепція, мета, впровадження» (м. Київ, 23 листопада 2017 р.) та ін. При цьому варто наголосити на тому, що безпосередньо природі правової реформи під час цих однойменних наукових заходів приділяється за окремими винятками недостатньо уваги, оскільки традиційно в ході них висвітлюються наукові доповіді та повідомлення, присвячені актуальним теоретичним і практичним питанням держави та права в цілому або крізь призму правової реформи.

Провідні наукові фахові видання з юридичних наук традиційно містять тематичні рубрики, присвячені правовій реформі, її видам, напрямам, а також іншим реформаційним процесам державно-правової дійсності в Україні. Наприклад, постійним розділом юридичного журналу «Право України» з 1994 р. є рубрика «До судово-правової реформи» (нині – «Судово-правова реформа»). У свою чергу, збірник наукових праць «Вісник Національної академії правових наук України» в різних роках і номерах включав такі рубрики: «Питання правової реформи в Україні», «Методологія дослідження правової реформи в Україні», «Реформування держави і права України», «Адміністративна реформа в Україні» та ін.

Підвищений інтерес до історико-теоретичної та методологічної динаміки технологій проведення реформ обумовлюється спробами раціонального управління соціальною динамікою. Разом із тим рівень дослідженості того чи іншого феномена, в тому числі правової реформи, потрібно визначати не лише за кількістю присвячених йому публікацій – монографічних праць, дисертацій і наукових статей, хоча і цей показник є досить важливим. Так чи інакше, увага наукової спільноти до того чи іншого державно-правового явища трансформується в певний результат через «перехід кількості в якість». Не менш важливою є здатність юридичної науки переконливо відповісти на питання стосовно природи досліджуваного явища, його місця та ролі, будови, функцій у певній системі координат¹³.

У розрізі останнього зауваження доводиться констатувати відсутність єдиного теоретико-методологічного бачення природи правової реформи, його невідповідності сучасним запитам юридичної науки і практики. Так, низка загальнотеоретичних аспектів правової реформи потребує комплексного осмислення в контексті розроблення однойменної теорії. Зокрема перспективними векторами пізнання теоретичного образу правової реформи є дослідження її сутності, змісту, ознак, філософії, ідеології, мети (цілей), принципів, видів (напрямів), функцій, суб'єкта, об'єкта, етапів, технології, ефективності реалізації, зарубіжного досвіду, співвідношення (взаємозв'язку та взаємодії) з іншими поняттями і категоріями загальної теорії держави та права, такими як «державна політика», «правова політика», «механізм правового регулювання» тощо. Однак першочергово слід подолати термінологічну невизначеність (плутанину), що має місце під час вивчення сутності та змісту правової реформи і проявляється в оперуванні вченими різними юридичними поняттями як-то: правова реформа, державно-правова реформа, правова реформа політичної системи, реформа правової системи, правна реформа, реформа у сфері права, реформа права, реформа системи права, реформа законодавства та ін. Наприклад, О.І. Ющик послідовно обґрунтовує позицію про тотожність понять «правова реформа» та «державно-правова реформа». До того ж, потрібно відмежувати правову реформу від правової трансформації та модернізації, а також віднайти відмінності між правовою реформою та внесенням змін до системи законодавства.

Водночас правову реформу та пов'язані з нею види (форми) реформаційних процесів уже традиційно використовують для підвищення значимості і своєчасності наукових студій різних державно-правових явищ, приміром, тлумачення норм права, оскільки правова реформа в Україні призвела до повномасштабної зміни всіх галузей права (І.Ю. Настасяк, Ю.М. Тодика); принципів права, адже будь-які заходи в межах правової реформи слід розпочинати з удосконалення основоположних джерел, керівних ідей права (А.М. Колодій); громадянського суспільства через те, що його важливість зумовлена сучасними процесами реформування в Україні основних сфер суспільного життя, окремих соціальних інститутів (Н.В. Філик); процесуального права, позаяк у новітньому вітчизняному суспільстві відбуваються глибокі соціально-економічні зміни, проводиться адаптація національного законодавства до законодавства Європейського Союзу, триває правова реформа (І.В. Атаманчук, О.О. Сидоренко); правозастосування, оскільки правова реформа, що проводиться в Україні, передбачає, з-поміж інших важливих напрямів, підвищення ефективності правозастосовної діяльності (Т.С. Мартьянова); джерел права, адже державотворення та правотворення в Україні кінця ХХ – початку ХХІ ст. відбувається в контексті проведення економічної, політичної, правової реформ, спрямованих на формування громадянського суспільства, підвищення ефективності державного управління, забезпечення прав і свобод людини, утвердження правопорядку (Н.М. Пархоменко) та ін.

Звідси слідує, що державно-правові явища та інші пов'язані з ними феномени суспільної дійсності розглядаються «крізь призму», «в контексті», «на фоні», «в умовах», «як складова» правової реформи, що зумовлено сутністю останньої, яка зводиться до якісних (позитивних, прогресивних) змін (перетворень) правового розвитку. Це безпосередньо впливає на потребу в постійному поверненні (циклічності) до наукових студій низки державно-правових інститутів. Причому слід не зловживати категоріальним трендом правової реформи в ході наукових пошуків, уникати негативних випадків, які дають підстави В.М. Селіванову констатувати, що раніше суспільні науки, серед них юридична, клялися у відданості марксизму-ленінізму та комунізму, а тепер – декларованим владарюючими силами реформам¹⁴.

Отже, на підставі викладеного вище можна зробити такі висновки:

1. Теоретико-прикладні параметри актуалізації проблематики правової реформи в сучасній юридичній науці охоплюють причини та прояви (індикатори) важливості правової реформи для юридичної доктрини і

практики праводержавотворення; перспективні вектори дослідження сутності та змісту правової реформи; форми впливу гносеологічного потенціалу останньої на необхідність вивчення інших державно-правових явищ. До причин нагальності тематики правової реформи належать: світова реформаційна тенденція перевлаштування основних сфер суспільної дійсності; тривалий і складний процес переходу вітчизняного суспільства від постсоціалістичного типу до моделі сталого розвитку; дискусійність низки аспектів природи правової реформи; практичні потреби, виклики новітнього етапу державно-правового розвитку в Україні. Серед проявів (індикаторів) актуальності правової реформи слід виокремити розширення бібліографічної бази наукового пошуку, використання правової реформи в якості тематичного напрямку наукових заходів, рубрик у періодичних фахових виданнях тощо.

2. Змістова різноманітність підходів до інтерпретації правової реформи зумовлює існування відмінних її дефініцій, кожна з яких є результатом опрацювання певного аспекту правової реформи й жодна з них не є перешкодою для можливості існування всіх інших. Потенційними напрямками розробки теоретичного образу правової реформи є вивчення її сутності, змісту, ознак, філософії, ідеології, цілей, принципів, видів, функцій, суб'єкта, об'єкта, етапів, технології, ефективності здійснення, зарубіжного досвіду, співвідношення з іншими поняттями і категоріями загальної теорії держави та права. Узагальнений концепт правової реформи як форми істотних, прогресивних правових змін, перевлаштування права (правової системи, системи права, системи законодавства) є ядром теорії правової реформи як комплексного наукового міждисциплінарного вектору або напрямку теорії держави та права з пізнання загальних і специфічних закономірностей і випадковостей зміни (перетворення) права в перехідний період його генезису.

3. Методологічні й пізнавальні можливості правової реформи в юридичній доктрині часто використовують для підвищення своєчасності та значимості досліджень різних державно-правових явищ (принципів права, джерел (форм) права, тлумачення норм права, процесуального права, правозастосування, громадянського суспільства тощо). Таким чином, правова реформа є важливим предметом осмислення сучасної юридичної науки, зокрема теорії держави та права, і ключовим, найбільш поширеним фактором актуалізації вивчення різних державно-правових явищ. При цьому в усіх перетвореннях права на першому місці завжди має бути людина.

¹ Рибчинський Ю.Є. Поїзд : поезії / Ю.Є. Рибчинський; передм. Л. Танюка. – К. : Укр. письменник, 2005. – 159 с. – С. 98.

² Михненко А.М. Управління якістю суспільних реформ : навч. посіб. / А.М. Михненко, Е.М. Макаренко, С.О. Кравченко. – К. : НАДУ, 2009. – 192 с. – С. 4, 101.

³ Пархоменко Н. Концептуальні засади правової реформи (окремі аспекти) / Н. Пархоменко // Правова реформа: концепція, мета, впровадження : зб. наук. праць. Матер. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23 лист. 2017 р.) / за заг. ред. Н.М. Пархоменко, М.М. Шумила. – К. : Ніка-Центр, 2017. – С. 329–333. – С. 330.

⁴ Козюбра М.І. Праворозуміння: плюралізм підходів до можливості їх поєднання. Загальнотеоретичне правознавство, верховенство права та Україна : зб. наук. статей / М.І. Козюбра ; гол. ред. А. Мелешевич. – К. : Дух і літера, 2013. – С. 187–211. – С. 191.

⁵ Ленгер Я.І. Реформування правової системи України як засіб підвищення її ефективності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Я.І. Ленгер. – К., 2007. – 215 с. – С. 5–6.

⁶ Горобець В.Д. Правовая реформа в Российской Федерации: состояние и перспективы : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / В.Д. Горобець. – М., 1992. – 19 с. – С. 1.

⁷ Топорнин Б.Н. Правовая реформа и развитие высшего юридического образования в России. / Б.Н. Топорнин // Государство и право. – М., 1996. – № 7. – С. 34–52. – С. 35.

⁸ Малишев Б.В. Правова система (телеологічний вимір) : моногр. / Б.В. Малишев. – К. : Дакор, 2012. – 364 с. – С. 254.

⁹ Грицкевич Т.И. Реформаторство как творчество в социуме : дисс. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / Т.И. Грицкевич. – Новосибирск, 2001. – 182 с. – С. 9.

¹⁰ Грицкевич Т.И. Реформационный процесс как субъект-объектное взаимодействие : дисс. ... д-ра филос. наук : 09.00.11 / Т.И. Грицкевич. – Новосибирск, 2010. – 466 с. – С. 97.

¹¹ Михненко А.М. Вказана праця. – С. 13–14.

¹² Ленгер Я.І. Вказана праця. – С. 189.

¹³ Крижановський А.Ф. Правопорядок суверенної України: становлення та тенденції розвитку (загальнотеоретичне дослідження) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / А.Ф. Крижановський. – Одеса, 2009. – 469 с. – С. 137.

¹⁴ Селіванов В.М. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти : монограф. / В.М. Селіванов. – К. : Ін Юре, 2002. – 724 с. – С. 363.

Резюме

Кривицький Ю.В. Правова реформа: теоретико-прикладні виміри актуалізації проблеми.

У статті проаналізовано теоретико-прикладні виміри актуалізації проблеми правової реформи в сучасній юридичній науці. Визначено причини та прояви важливості правової реформи для юридичної доктрини і практики праводержавотворення. Окреслено перспективні напрями осмислення методологічних, теоретичних і практичних аспектів правової реформи. Обґрунтовано положення про те, що правова реформа є суттєвим фактором актуалізації вивчення низки інших державно-правових явищ.

Ключові слова: реформа, правова реформа, актуалізація проблеми, юридична наука, напрями дослідження правової реформи.

Резюме

Кривицкий Ю. В. Правовая реформа: теоретико-прикладные измерения актуализации проблемы.

В статье проанализированы теоретико-прикладные измерения актуализации проблемы правовой реформы в современной юридической науке. Определены причины и проявления важности правовой реформы для юридической доктрины и практики государственно-правового строительства. Очерчены перспективные направления осмысления методологических, теоретических и практических аспектов правовой реформы. Обосновано положение о том, что правовая реформа является существенным фактором актуализации изучения ряда других государственно-правовых явлений.

Ключевые слова: реформа, правовая реформа, актуализация проблемы, юридическая наука, направления исследования правовой реформы.

Summary

Kryvytskyi Yu. Legal reform: theoretical and applied dimensions actualization of the problem.

The theoretical and applied dimensions of the actualization of the problem of legal reform in modern legal science is considered in the article. The reasons and manifestations of the importance of legal reform for legal doctrine and practice of state-legal construction are determined. Perspective directions of comprehension of methodological, theoretical and practical aspects of legal reform are outlined. The article argues that the legal reform is an essential factor in actualizing the study of a number of other state-legal phenomena.

Key words: reform, legal reform, updating of problems, legal science, directions of research of legal reform.

УДК 351.746.1(477)

В. Т. ОКІПНЮК

Володимир Тарасович Окіпнюк, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри Національної академії Служби безпеки України

СЛІДЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ УРСР (СЕРЕДИНА 1930-Х – ПОЧАТОК 1950-Х РОКІВ): ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Панування в Україні у ХХ ст. радянської моделі тоталітарного владарювання мало трагічні наслідки для нашого народу. Мільйони наших співвітчизників стали жертвами політичних репресій і голодоморів, організованих сталінським режимом. Незважаючи на те, що загальна проблематика радянського тоталітаризму достатньо висвітлена в роботах істориків, політологів і юристів, вона залишається актуальною й нині. Зокрема, в історико-правових працях І.Б. Усенка, О.М. Мироненка, О.П. Бенька, І.Г. Біласа, О.М. Шармар та інших вивчались основні тенденції розвитку юридичного статусу та правозастосовної діяльності органів ДПУ-НКВС УСРР у період тоталітаризму. Водночас юридичне регулювання здійснення органами державної безпеки УРСР слідчої діяльності у цих роботах не досліджувалось.

Метою статті є юридичний аналіз нормативних актів, які регулювали здійснення слідчої діяльності органами державної безпеки УРСР на етапі зміцнення та розвитку тоталітарного режиму від середини 1930-х до початку 1950-х років.

Після прийняття 15 серпня 1935 р. наказу НКВС СРСР № 00321 «Про порушення елементарних основ слідчої роботи» було скасовано циркуляр ОДПУ № 24 «Про слідчу роботу» від 14 квітня 1934 р. та введено в дію нову інструкцію про порядок провадження слідства органами державної безпеки¹.

У цьому наказі, попри його назву, наголошувалось не стільки на справжніх недоліках і навіть вадах процесуальної діяльності органів державної безпеки, які мали місце у цей період (таких, як низька якість процесуальних документів, пов'язана з побудовою доказів на сфабрикованих оперативних матеріалах, особистою зізнанні обвинуваченого, отриманому із застосуванням психічного та фізичного впливу), скільки на відсутності цілеспрямованості слідства у «викритті» обвинуваченого, неналежному відображенні цього процесу в протоколах допитів та інших слідчих дій.

Вимоги нового наказу у сфері слідчої діяльності орієнтували працівників органів державної безпеки не на пошук істини у процесі розслідування справи, а передусім – на здобуття у встановлені законом терміни доказів проти заарештованого, під страхом бути притягнутими до відповідальності за бездіяльність та незаконне утримання під вартою громадян СРСР.

Нова інструкція про порядок ведення слідства співробітниками ГУДБ та його місцевих органів, запроваджена наказом НКВС СРСР № 00321, складалась із 9 розділів: підготовка до слідства, вивчення та оцінка речових доказів, які вилучені під час обшуку (у справах про диверсію, «терор», шпигунство, «контрреволюційні» групи), про забезпечення агентури від провалу в процесі слідства, провадження слідства, завдання